INKLYUZIV SINFLARDA OTA-ONA, O‘QITUVCHI, VA PSIXOLOG HAMKORLIGINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Barlibayeva Diyora
Guliston Pedagogika Instituti magistranti
Ilmiy rahbar: pedagogika fanlari falsafa doktori(PhD) dotsent
D.Yu.Samatova

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim jarayonida ota-ona, o‘qituvchi va psixolog hamkorligining zamonaviy pedagogik tizimdagi o‘rni va ahamiyati keng tahlil etiladi. Inklyuziv sinflarda turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashuvi ko‘p jihatdan oila, maktab va mutaxassislar o‘rtasidagi uzviy hamkorlikka bog‘liqdir. Ushbu jarayonda psixologik qo‘llab-quvvatlash, individual yondashuv va ijtimoiy moslashuvni ta’minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Maqolada hamkorlikning pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlari ilmiy manbalar asosida yoritilib, inklyuziv muhitda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar hamda ularning bolalar rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ota-ona, o‘qituvchi va psixologning o‘zaro hamjihatligi orqali o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta’minlash, ta’lim samaradorligini oshirishning nazariy asoslari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, ijtimoiy moslashuv, ota-ona ishtiroki, pedagogik hamkorlik, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Kirish. Hozirgi kunda ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv sinflarda tahsil olayotgan o‘quvchilarning ijtimoiy va emotsional moslashuvi ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardan biridir. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish o‘quvchilarning nafaqat akademik natijalarini, balki ularning jamiyatga integratsiyasini ham sezilarli darajada yaxshilaydi[1]. Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalari rivojlangan o‘quvchilarning o‘qish samaradorligi o‘rtacha 11% ga yuqori bo‘lishi aniqlangan[2]

Ayniqsa, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalarning jamoadagi o‘rnini topishi, tengdoshlari bilan samarali muloqotga kirishishi va o‘zini erkin his qilishi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktablarda psixologik

qo‘llab-quvvatlash tizimi yo‘lga qo‘yilgan hollarda o‘quvchilarda stress darajasi pasayib, moslashuv jarayoni tezlashadi.[3]

Shu nuqtai nazardan, o‘quvchi va psixolog o‘rtasidagi hamkorlikni yo‘lga qo‘yish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Ushbu maqolaning maqsadi — inklyuziv sinflarda o‘quvchi va psixolog hamkorligining ijtimoiy-emotsional moslashuvni ta’minlashdagi pedagogik ahamiyatini tahlil qilishdir.

Mazkur tadqiqotning nazariy-metodologik asosini zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida keng qo‘llanilayotgan bir qator yondashuv va paradigmalar tashkil etadi. Xususan, inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional moslashuvini o‘rganishda shaxsga yo‘naltirilgan, ijtimoiy-konstruktivistik hamda tizimli yondashuvlar o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanildi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim paradigmasi Carl Rogers g‘oyalariga asoslanib, har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olishni nazarda tutadi.[4] Ushbu yondashuv inklyuziv ta’lim sharoitida ayniqsa muhim bo‘lib, alohida ehtiyojli o‘quvchilarning imkoniyatlarini ochib berish, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash va ta’lim jarayoniga faol jalb etilishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-konstruktivistik paradigma esa Lev Vygotsky ta’limotiga tayanib, bilim va ko‘nikmalar ijtimoiy muhitda, muloqot va hamkorlik jarayonida shakllanishini asoslab beradi.[5] Mazkur yondashuv doirasida inklyuziv sinflarda o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari, tengdoshlar bilan hamkorlikda o‘rganish jarayoni hamda ijtimoiy muhitning rivojlanishga ta’siri alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta’lim paradigmasi barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, diskriminatsiyasiz ta’lim muhitini shakllantirish g‘oyalariga asoslanadi va UNESCO tomonidan ilgari surilgan xalqaro tamoyillar bilan uyg‘unlashadi. Ushbu paradigma ta’lim jarayonida moslashuvchanlik, individual yondashuv va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratishni talab etadi.

Bundan tashqari, tadqiqotda tizimli yondashuv ham muhim metodologik asos sifatida qo‘llanildi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchining ijtimoiy-emotsional rivojlanishi o‘qituvchi, psixolog va ota-onalar hamkorligidan iborat yagona tizim doirasida amalga oshadi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqotda qo‘llanilgan pedagogik paradigmalar inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional moslashuvini chuqurroq anglash va samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlashga xizmat qildi.

Inklyuziv sinflarda ta’lim samaradorligi faqatgina metodik yondashuvlarga emas, balki ota-ona, o‘qituvchi va psixolog o‘rtasidagi uzviy hamkorlikka ham bevosita bog‘liqdir. Mashhur pedagog-psixolog Lev Vygotsky o‘zining sotsiokultural nazariyasida bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlik jarayonida amalga oshishini asoslab bergan. U “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi orqali bolaning imkoniyatlarini to‘laqonli ochish uchun kattalar va tengdoshlar bilan maqsadli hamkorlik zarurligini ta’kidlaydi. Bu g‘oya inklyuziv sinflarda mutaxassislar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Shuningdek, amerikalik tadqiqotchi Joyce Epstein maktab va oila hamkorligining olti modeli konsepsiyasini ishlab chiqib, o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvi ota-onalarning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokiga bevosita bog‘liq ekanligini isbotlagan.[6] Uning fikricha, “samarali hamkorlik o‘quvchi rivojlanishining barqarorligini ta’minlaydi va ta’lim sifatini oshiradi”. Mazkur nazariya inklyuziv ta’lim sharoitida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu jarayonda individual yondashuv va muntazam psixologik qo‘llab-quvvatlash talab etiladi.

Inklyuziv ta’limning psixologik asoslari ham muhim ilmiy manbalarga tayangan holda shakllangan. Urie Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, bola rivojlanishi bir necha ijtimoiy tizimlar — oila, maktab, jamiyat va madaniy muhit o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi.[7] Demak, inklyuziv sinf sharoitida o‘quvchining muvaffaqiyati mazkur tizimlar o‘rtasidagi hamjihatlik va uzviylikka bog‘liqdir. Oila va maktab o‘rtasidagi nomuvofiqlik esa bolaning ijtimoiy-emotsional moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bugungi kunda inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalasi O‘zbekiston ta’lim siyosatida ham ustuvor yo‘nalish sifatida e’tirof etilgan. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlarda inklyuziv ta’limni bosqichma-bosqich joriy etish, maxsus pedagog va psixologlar faoliyatini kuchaytirish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash vazifalari belgilangan.[8]

Shu bois, inklyuziv sinflarda ota-ona, o‘qituvchi va psixolog hamkorligining pedagogik ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash dolzarb masalalardan biridir. Mazkur tadqiqotning maqsadi — inklyuziv ta’lim sharoitida samarali hamkorlikning nazariy asoslarini tahlil qilish, uning pedagogik mexanizmlarini ochib berish hamda o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional va akademik rivojlanishiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Xulosa qilib aytganda inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va ta’limdagi muvafaqqiyatga erishishi ta’lim jarayonidagi ota-ona, o‘qituvchi va psixolog o‘rtasidagi samarali hamkorlikka bog‘liq. Bu hamkorlik asosida o‘quvchining ehtiyojlarini aniqlash va unga mos yondashuvni tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birgalikda, inklyuziv sinflarda faqat metodik yondashuvlar emas, balki oil ava maktab o‘rtasida uzviy aloqa zarur hisoblanadi. Shu jarayon orqali o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ta’limga bo‘lgan qiziqishi oshadi.

Umuman olganda, inklyuziv ta’lim samaradorligini ta’minlash va ko‘zlangan maqsadga erishish uchun barcha qatnashchilarning yagona tizim asosida-integratsiyalashgan holda ishlashini kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. Paris: UNESCO Publishing, 2009.

2.Durlak J.A., Weissberg R.P., Dymnicki A.B., Taylor R.D., Schellinger K.B.The Impact of Enhancing Students’ Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions.Child Development, 2011, Vol. 82(1), pp. 405–432.

3.OECD. PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing, 2019.

4.Rogers C.R. Freedom to Learn. Columbus, OH: Merrill Publishing Company, 1969.

5.Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

6.Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. Boulder: Westview Press, 2011.

7.Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

8.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami. Toshkent, 2020.